

College voor Toetsen en Examens

GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

CONCEPT SYLLABUS CENTRAAL
EXAMEN 2025

Versie 1, maart 2023

CENTRALE EXAMENS VO

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.ssleiden.nl.

Verantwoording:

© 2023 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Griekse Taal en Cultuur (GTC) voor het examenjaar 2025. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie GTC van het CvTE en de constructiegroep GTC van Cito en na raadpleging van SLO en universitaire specialisten door het CvTE vastgesteld.

INHOUD

VOORWOORD	4
1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	5
2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	6
A. TEKSTEN	6
B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	9
C. EINDTERMEN	10
3 HET CENTRAAL EXAMEN	11
3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN	11
3.2 HULPMIDDELEN	11
BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO	12
BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN	14
BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS	15

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2025. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2026 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2025 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2024 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2025 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,

Drs. J.H. (John) van der Vegt MPM

1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B1 (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2025	2026	2027
Sophocles, <i>Antigone</i>	Homerus, <i>Odysee</i>	Herodotus

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Kernauteur : Sophocles
Genre: Tragedie

A. TEKSTEN

Tekstedities: *Antigone*, in: H.Lloyd Jones & N.G. Wilson, *Sophoclis Fabulae*. Oxford 1990.
Thema: Grenzen aan de macht

N.B. De proefvertaling is een passage uit een van de werken van Euripides.

1 Pensum

De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

1-99	Dialogo tussen Antigone en Ismene. Antigone vraagt Ismene om met haar Polynices te begraven, maar Ismene wil Creons verbod niet overtreden. Antigone zegt dat ze niets meer met Ismene te maken wil hebben.
100-161*	Het koor, een groep Thebaanse ouderen, zingt over de oorlog en de gunstige afloop daarvan.
162-222	Creon spreekt met het koor en maakt zijn edict duidelijk: Eteocles wordt als held ter aarde besteld en Polynices blijft onbegraven liggen.
223-277*	De wachter meldt dat iemand aarde over Polynices heeft uitgestrooid. Creon ondervraagt de wachter.
278-331	Het koor en Creon bespreken de onthullingen van de wachter. De wachter maakt zich uit de voeten.
332-375*	Het koor bezingt het vernuft en de daadkracht van de mens.
376-440*	De wachter keert terug, met Antigone. Zij is betrappt terwijl zij rituelen uitvoerde bij het lichaam van Polynices.
441-496	Creon ondervraagt Antigone; Antigone rechtvaardigt haar gedrag door te zeggen dat zij de wetten van de goden volgt. Creon laat Ismene roepen; hij wil beide zusters ter dood veroordelen.
497-525	Antigone zegt dat ze eervol heeft gehandeld en dat het volk achter haar staat. Creon weigert zich door een vrouw de wet te laten voorschrijven.
526-581	Ismene wil de schuld delen met Antigone, die dat weigert. Ismene doet een beroep op Creon vanwege zijn zoon Haemon, die met Antigone verloofd is. Tevergeefs: Creon laat beide zusters wegvoeren.
582-625*	Het koor bejammert het lot van het huis van Oedipus en van de mensheid in het algemeen.
626-682*	Creon spreekt met zijn zoon Haemon, die zich loyaal aan zijn vader toont.
683-725	Haemon vertelt dat het volk niet achter de bestraffing van Antigone staat, en raadt Creon aan naar anderen te luisteren.
726-780	Woordenwisseling tussen Creon en Haemon. Haemon verdwijnt. Creon besluit Ismene in leven te laten, maar Antigone levend in een graftombe op te sluiten.
781-805*	Het koor bezingt de macht van de liefde en is ontzet over het lot van Antigone.
806-882*	Antigone zegt dat ze een nobele dood zal sterven, maar het koor bekritiseert haar trots. Tragische voorgeschiedenis van haar familie.
883-943	Creon beveelt de wachters Antigone naar de graftombe te brengen. Antigone legt uit waarom ze dit offer brengt voor haar broer.
944-987*	Het koor geeft voorbeelden van mythologische figuren die een vergelijkbaar lot als dat van Antigone hebben ondergaan.
988-1032	Tiresias wordt binnengeleid. Tiresias vertelt Creon dat zijn verkeerde maatregelen een vloek van de goden over Thebe brengen.
1033-1063	Creon noemt Tiresias een oplichter. Tiresias wijst Creon terecht.
1064-1114*	Tiresias verlaat Creon met onheilspellende woorden. Creon en het koor zijn bezorgd. Het koor vraagt Creon om Antigone vrij te laten en Polynices te begraven, een advies dat hij nu wil opvolgen.
1115-1154*	Het koor smeekt Dionysus om Thebe te beschermen.
1155-1182*	Een bode vertelt het koor dat Haemon zelfmoord gepleegd heeft.

- 1183-1260* Op verzoek van Creons vrouw Eurydice vertelt de bode over het ongelukkige lot van Antigone en Haemon. Creon verschijnt met het lichaam van Haemon.
- 1261-1353* Creon krijgt te maken met verdriet op verdriet. Ook Eurydice heeft een eind aan haar leven gemaakt. Creon vervloekt zijn eigen gedrag en smeekt om de dood. Slotwoorden van het koor.

Teksten ter vergelijking

- Sophocles, *Ajax* 1316-1375*
Discussie tussen Agamemnon en Odysseus over het al dan niet begraven van Ajax. Teucer wil zijn halfbroer Ajax wel begraven, ondanks het verbod van Agamemnon. Agamemnon gaat op zijn strepen staan, terwijl Odysseus het opneemt voor het recht van de dode.
- Euripides, *Phoenissae* 1627-1682*
Debat tussen Creon en Antigone. Antigone krijgt geen kans om Polynices de laatste eer te bewijzen. Ze dreigt Haemon te doden als Creon haar dwingt met hem te trouwen en kondigt aan dat ze samen met Oedipus het land zal verlaten.

Thema

In Sophocles' *Antigone* staan in de persoon van Creon en Antigone verschillende waarden tegenover elkaar. Antigone wil in strijd met het edict van Creon haar broer Polynices begraven omdat zij gelooft dat de traditionele gebruiken, ingesteld door de goden, belangrijker zijn dan wetten die door mensen gemaakt zijn. Zij vindt ook dat haar verplichtingen jegens haar familie zwaarder wegen dan de belangen van de staat: Polynices mag dan Thebe hebben aangevallen, hij blijft haar broer. De macht van Creon, een absolute vorst die het belang van de staat boven alles plaatst, wordt volgens Antigone door deze traditionele waarden begrensd. Daarnaast wordt in het stuk de relatie tussen vorst en volk geproblematiseerd: Creon is de heerser van Thebe, maar hij moet ook luisteren naar de Thebanen. Hij kan geen koning zijn zonder volk.

De *Antigone* is een stuk dat vanwege de tijdloze thematiek ook tegenwoordig nog volop in de belangstelling staat. Hoewel onze wereld er in verschillende opzichten heel anders uitziet dan die van de Grieken, roept het stuk vragen op die voor ons niet minder relevant zijn. Het gaat daarbij onder andere om de vragen hoe ver je moet gaan om je eigen idealen te volgen, hoe machthebbers ter verantwoording geroepen kunnen worden, of er zoiets bestaat als een morele verplichting om in verzet te komen, en of traditionele waarden en gebruiken altijd de juiste zijn. Sophocles' tragedie voert mensen op die uiteenlopende antwoorden geven op deze vragen en nodigt ons uit om onze eigen antwoorden te zoeken.

2 Genre

De Griekse tragedie

Een tragedie is een toneelstuk: alle tekst wordt in de mond gelegd van personages in een gespeelde wereld. In het algemeen zijn de gesproken gedeelten van een tragedie dialogisch; soms treden personages op als verteller, bijvoorbeeld een bode. Naast gesproken dialogen en monologen zijn er ook gezongen (lyrische) passages, niet alleen van het koor in de koorliederen, maar soms ook van de acteurs. Deze lyrische passages werden begeleid door dans en muziek. In tegenstelling tot de meeste moderne toneelstukken is de Griekse tragedie een vorm van poëzie, want niet alleen de koorliederen maar ook de gesproken gedeelten zijn in een bepaalde versmaat geschreven.

De tragediedichters putten hun onderwerpen in het algemeen uit de mythologie. De mythen hadden voor het publiek betekenis als verbeeldingen van problemen en conflicten die met het menselijk bestaan zijn verbonden. Omdat de verhalen bij de meeste toeschouwers in grote lijnen bekend waren, gold de belangstelling van het publiek vooral de vraag op welke manier de dichter de gebeurtenissen en de bij het conflict betrokken personen zou presenteren.

Ontstaan en ontwikkeling van de Griekse tragedie

Over het ontstaan van de tragedie is weinig met zekerheid bekend. Volgens antieke bronnen was de dichter Thespis in de tweede helft van de zesde eeuw v. Chr. de eerste die een prijs won met een tragedieopvoering. Ook over de vraag waar het woord 'tragedie' oorspronkelijk naar verwees, lopen de meningen uiteen; de letterlijke vertaling van het woord tragedie is "bokkenlied".

De Atheense filosoof Aristoteles vermeldt dat de tragedie is ontstaan uit de dithyrambe, een koorlied ter ere van Dionysus. Hij stelde zich voor dat de leider van het koor op een gegeven moment als acteur was gaan optreden. In ieder geval is de tragedie altijd een combinatie geweest van (koor)zang en gesproken

woord. In de beginperiode trad slechts één acteur (ὑποκριτής) op tegenover het koor. Volgens Aristoteles voerde Aeschylus de tweede acteur in en Sophocles de derde.

Het merendeel van de tragedies die op de Dionysia zijn opgevoerd, is voor ons verloren gegaan. De stukken die we compleet over hebben, zijn van de hand van Aeschylus, Sophocles en Euripides.

Specifieke structurelementen

De tekst van een tragedie bevat de volgende vaste onderdelen:

De proloog (πρόλογος): het openingsbedrijf; hierin krijgt het publiek de nodige voorkennis omtrent de situatie en de betrokken personages en wordt de handeling in gang gezet.

De parodos (πάροδος): koorlied waarmee het koor opkomt; het koor gaat in de orchestra staan.

De epeisodia (ἐπεισόδια): de bedrijven van het toneelstuk.

De stasima (στάσιμα): de koorliederen tussen de *epeisodia*.

De exodos (ἐξοδος): het afsluitende bedrijf; aan het eind daarvan gaat het koor af.

Binnen de *epeisodia* kunnen de volgende tekstonderdelen voorkomen:

Bodeverhaal: in veel tragedies treedt een bode op die in een lange monoloog verslag doet van een gebeurtenis die zich elders heeft afgespeeld.

Stichomythie (στιχομυθία): een dialoogvorm waarbij de gesprekspartners om de beurt een vers (of een half vers of maximaal twee verzen) spreken en daarbij dikwijls woorden van elkaar overnemen.

Agon (ἄγων): een woordenstrijd tussen twee personages die elk hun tegenovergestelde meningen bepleiten, ieder in een lange redevoering. De vorm doet denken aan de pleidooien voor de rechtbank.

Regieaanwijzingen worden nooit apart naast de tekst vermeld, zoals bij moderne toneelstukken gebruikelijk is. De regieaanwijzingen zijn slechts te destilleren uit de tekst zelf.

Aristoteles' *Poëtica*

Aristoteles heeft in zijn *Poëtica* een beschouwing gegeven over de Griekse tragedie, die van grote invloed is geweest in latere perioden. Hij stelt dat de plot (μῦθος) samenhang moet vertonen en dat het verband tussen de gebeurtenissen noodzakelijk (ἀναγκαῖον) of waarschijnlijk (εἰκός) moet zijn. Volgens Aristoteles is de plot belangrijker dan het karakter (ἦθος) van de personages. De uitbeelding van ἦθος geschiedt door handelen en door de manier waarop de personages hun handelen motiveren. Het verloop van de handeling wordt vaak veroorzaakt doordat één of meer van de hoofdpersonen een fout (ἀμαρτία) maakt, die soms in onwetendheid of zonder opzet begaan kan worden. De tragedies waarin in het verloop van de handeling een περιπέτεια (plotselinge omslag) optreedt, die gepaard gaat met een ἀναγνώρισις (herkenning, inzicht), slaat Aristoteles het hoogst aan. In de *Poëtica* zegt Aristoteles dat de tragedie een handeling is die door het oproepen van medelijden (ἔλεος) en angst (φόβος) een katharsis (κάθαρσις) van dergelijke emoties teweegbrengt. Meestal wordt katharsis als volgt geïnterpreteerd: door angstige en meelijwekkende situaties uit te beelden worden de toeschouwers gereinigd van deze emoties. Niet alle door Aristoteles genoemde elementen zijn in iedere tragedie aan te wijzen.

Presentatie en publicatie in de oudheid

De Atheense tragedies uit de vijfde eeuw werden geschreven om opgevoerd te worden tijdens een belangrijk meerdaags religieus festival: de Grote Dionysia in Athene, jaarlijks gevierd in het voorjaar. De vooravond en eerste dag waren gereserveerd voor de bij het festival behorende religieuze plechtigheden en op de tweede, derde en vierde dag presenteerden drie dichters elk een tetralogie, bestaande uit drie tragedies en een satyrspel; de drie tragedies waren doorgaans op zichzelf staande stukken zonder directe onderlinge samenhang. Een jury wees na afloop een winnaar aan, waarbij een totaaloordeel werd gegeven over de uitvoering van de vier stukken. In de vijfde eeuw werden de stukken slechts eenmaal op de Grote Dionysia opgevoerd, maar werden ze wel heropgevoerd op andere, kleinere festivals. Vanaf de vierde eeuw v.Chr. konden toneelstukken wel worden heropgevoerd op de Grote Dionysia. Het festival was toegankelijk voor alle Atheense burgers; het is niet zeker of vrouwen en slaven ook de toneelstukken mochten bijwonen. Verder trok het festival vele bezoekers van buiten Athene. Door de toenemende populariteit van de tragedie werd het Dionysustheater in de loop der tijd uitgebreid tot het uiteindelijk plaats bood aan ca. 15.000 mensen.

De belangrijkste aspecten van de tragedieopvoeringen zijn:

- het kader van de wedstrijd ter ere van Dionysus
- het festival als maatschappelijk evenement waarbij de burgers van Athene samenkomen om hun religieuze, culturele en politieke waarden te vieren
- drie geselecteerde dichters nemen deel, ieder met een tetralogie
- toekenning van prijzen door een jury bestaande uit gewone burgers

- de dichter is tevens componist en regisseur, soms ook acteur
- de prijs voor de beste tragediedichter wordt toegekend voor de opvoering van de gehele tetralogie
- bekostiging van alles wat met het koor samenhangt, is een vorm van directe belasting (λητουργεία), een taak die toegewezen wordt aan een rijke burger
- beroepsacteurs worden betaald uit de staatskas
- het theater: σκηνή (toneelgebouw), είσοδοι (zij-ingangen), όρχήστρα (dansplaats), θέατρον (publieksruimte)
- maximaal drie acteurs, allen mannen, met meestal dubbelrollen
- figuranten, koorleden en een of meer muzikanten
- maskers, kleding

3 Taal

De CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de op het centrale examen voorgelegde authentieke (ongelezen) tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- crasis
- elisie en prodelisie
- dativus pluralis op -οισι(ν) en -αισι(ν) i.p.v. -οις en -αις
- νιν i.p.v. αυτόν, αυτήν, αυτούς, αυτές
- het regelmatig ontbreken van het lidwoord
- het gebruik van preposities in postpositie
- ξύν = σύν; ές = εις
- de uitgang -η voor de 2e med. ev. = -ει

B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

1 Tragici en hun werk

Leven van de Grote Drie: Aeschylus, Sophocles en Euripides

In de klassieke oudheid hebben vele dichters toneelstukken geschreven, maar men was het erover eens dat de top-drie van Griekse tragici bestond uit Aeschylus (ca. 525-456), Sophocles (ca. 496-406) en Euripides (ca. 484-406). De tragedies die we compleet over hebben, staan op naam van deze drie dichters. Werken van andere dichters zijn slechts fragmentarisch overgeleverd.

Zoals bij de meeste antieke auteurs is maar weinig met zekerheid bekend over de persoonlijke levens van de Grote Drie. Zij maakten alle drie deel uit van de Atheense elite. Aeschylus bekleedde openbare functies en verwierf aanzien vanwege zijn deelname aan de Slag bij Marathon (490 v.Chr.). Met zijn tragedies behaalde hij dikwijls de eerste plaats.

Sophocles werd geboren in 496 of 495 v.Chr. in Colonus, in de buurt van Athene, en stierf in 406. Zijn leven besloeg dus bijna de hele vijfde eeuw, een cruciale periode in de geschiedenis van Athene. Behalve als dichter heeft hij in het openbare leven ook een rol gespeeld op politiek, religieus en militair gebied. Zijn dichtelijke productie is heel groot geweest. In totaal heeft hij ongeveer 120 stukken geschreven, d.w.z. één tetralogie per twee jaar, sinds hij voor het eerst als toneeldichter optrad. Het succes dat hij had was eveneens heel groot, want hij heeft 24 keer een eerste prijs gewonnen. Hij is tot zijn dood actief en succesvol gebleven. Er zijn van hem slechts zeven stukken overgeleverd.

Euripides bekleedde anders dan zijn twee oudere tijdgenoten geen openbare functies. Hij won slechts vier keer een eerste prijs, maar werd wel ongeveer even vaak als Aeschylus en Sophocles geselecteerd om deel te nemen. Na zijn dood kregen zijn stukken meer waardering dan tijdens zijn leven en werden zijn werken van de Grote Drie het meest gelezen en heropgevoerd.

Centrale thema's van de werken

Kenmerkend voor Aeschylus' stukken is zijn aandacht voor de relatie tussen goddelijke gerechtigheid en het menselijk lot. Hij is de enige van wie een stuk is overgeleverd dat een contemporaine gebeurtenis behandelt: De *Perzen*.

Kenmerkend voor Sophocles' stukken is de bovenmenselijke dimensie van zijn personages. De personages van Sophocles zijn dikwijls onverzettelijk en houden streng vast aan hun eigen overtuigingen en idealen. Ze willen niet buigen of compromissen sluiten en gaan daardoor ten onder.

Kenmerkend voor Euripides' stukken is in de eerste plaats zijn psychologisch inzicht en de grote zorg die hij besteedt aan de herkenbaarheid en de geloofwaardigheid van zijn personages. Euripides toont hierbij veel belangstelling voor het irrationele in de mens.

Antigone

Bij alle namen (van zowel personen als anderszins) die in het stuk voorkomen wordt enige achtergrond bekend verondersteld. Dit geldt in ieder geval ook voor: Oedipus, Eteocles, Polynices, Iocaste, Laius, de Sphinx, Dionysus, Cadmus, Theseus.

Invloed in later tijd

Vanaf de achttiende eeuw is de *Antigone* in vele talen vertaald, bewerkt en opgevoerd. Tijdens dit proces van creatieve receptie hebben velen in het stuk hun eigen politieke of maatschappelijke boodschap herkend, en de *Antigone* in een daarop toegespitste interpretatie herschreven voor toneel, televisie, film of een ander medium. Bekende voorbeelden zijn de adaptaties van Anouilh en Brecht.

Het totalitaire regime van Creon en de oorlogsomstandigheden van het oorspronkelijke stuk worden in moderne bewerkingen vaak omgevormd naar een eigentijdse setting. Antigone wordt dikwijls gezien als een inspirerende verzetsheldin die het opneemt tegen een niets ontziende despoot, maar er zijn ook bewerkingen die een meer genuanceerd beeld geven van Creon.

2 Cultuurhistorische achtergronden

Rechtstreekse verwijzingen naar de actuele maatschappelijke context zijn in tragedies zeldzaam. Het begrip van een tragedie kan evenwel worden vergroot door kennis van de context waarin zij is geschreven en opgevoerd.

Historische en politieke achtergrond

De ons bekende tragedies zijn geschreven in de vijfde eeuw v.Chr., de zogeheten Gouden Eeuw van Athene. Vanaf het einde van de zesde eeuw (ca. 510 v.Chr.) werd Athene door een democratisch bestuur geregeerd. Het volk kon direct zijn invloed uitoefenen in de volksvergadering en was direct betrokken bij de juryrechtspraak. De overwinningen van de Grieken op de Perzen, behaald in de slagen bij Marathon (490 v.Chr.), Salamis (480 v.Chr.) en Plataeae (479 v.Chr.), markeerden het begin van een bloeiperiode. Vooral Athene profiteerde op financieel en cultureel gebied. De oorlog tussen Athene en Sparta (de Peloponnesische Oorlog, 431-404 v.Chr.) betekende uiteindelijk het einde van Athenes positie als militair en politiek centrum.

Intellectueel klimaat

In de stad Athene leefden grote denkers die op hun beurt weer andere intellectuelen naar Athene trokken. Belangrijke voorwaarden voor het goed functioneren van een democratie zijn de vrijheid van spreken en de gevoelde plicht om het recht van spreken – c.q. stemmen – uit te oefenen. Welsprekendheid was dan ook een belangrijk onderdeel van de educatie van de burger. In de vijfde eeuw waren het in het bijzonder de rondreizende sofisten die zich richtten op het opleiden van de politieke elite: ze maakten hun leerlingen duidelijk dat in rechtspraak en politiek gelijk krijgen minstens zo belangrijk is als gelijk hebben. Het bodeverhaal, de agon en de vele monologen in de tragedies zijn voorbeelden van 'retorica in de praktijk'.

C. EINDTERMEN

Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3 HET CENTRAAL EXAMEN

3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Griekse taal en cultuur (GTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (sub domein 1) en antieke cultuur (sub domein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (sub domein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

Subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

Subdomein 2: *(alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur*

2 De kandidaat kan:

- *antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;*
- *antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.*

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- *onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;*
- *de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.*

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

De kandidaat kan

- *voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;*
- *cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.*

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- *doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;*
- *(verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;*
- *gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;*
- *adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;*
- *bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.*

BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze-examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (in het Nederlands)

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

DEEL I VORMLEER

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η -stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen $\nu\omicron\varsigma$ (niet $\acute{o}\sigma\tau\omicron\upsilon\nu$)
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεύς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδώς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o -stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinkerstammen, inclusief μέγας en πολὺς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)

de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείττων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος,

πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/-(ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἷς, οὐδεῖς/μηδεῖς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὗ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2e personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἑώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζῆω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπόλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἠσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠῦρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἐπιον, ἐπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠῦρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -θην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)όλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠῦρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging

- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὔρησω, οἶσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθη, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

DEEL II SYNTAXIS

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij *αὐτός* en *παῖς*
- de verbindingen *ὁ μὲν ... ὁ δέ ...* en *οἱ μὲν ... οἱ δέ ...*
- het zelfstandig gebruik van *ὁ δέ*.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord *εἶναι*
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden, plaats en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5 Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen "-ste" en "zeer".

Het gebruik van ὡς en ὄτι + overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrukkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
 - beschrijving van voortduring/poging/gewoonte / herhaalde handeling
 - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
 - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
 - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwten
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrezén.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἴθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
 - in de indirecte rede
 - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
 - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρίν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doel aangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

DEEL III LITERAIRE TERMEN: STILISTISCHE, NARRATOLOGISCHE EN ARGUMENTATIEVE BEGRIPPEN

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde Zie vergelijking.

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

Καὶ σύ τοι παίδων πατήρ
πέφυκας.

Ook jij bent toch een vader van kinderen.

Euripides, *Medea* 344-345

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κῆδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι
φίλων ἐρῆμοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαι.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Μέλλοντα ταῦτα τῶν προκειμένων τι χρὴ
πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld

Zie vergelijking.

Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

Op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

laat mij **je gezicht** (a) zien, laat mij **je stem** (b) horen,
want zoet is **je stem** (b) en **je gezicht** (a) is bekoorlijk.

Bijbel, *Hooglied* 2:14b

βαρεῖαν (a) **ἐχθροῖς** (b) **καὶ φίλοις** (b) **εὐμενῇ** (a)

geducht (a) **voor vijanden** (b) en **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δεινάς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἴας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

De dierenarts heeft onze hond laten **inslapen**.

Ἕμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven.**

Euripides, *Medea* 1038-1039

Γνώμη/Sententia

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.

En bij mensen
is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

Hypallage

Een bijvoeglijk naamwoord congrueert met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken** licht om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν ζύναιμον

een **verwante** ruzie van mannen
(= *een ruzie tussen verwante mannen*)

Hyperbaton

Tussen woorden die een grammaticale eenheid vormen, staan een of meer woorden die geen deel uitmaken van deze grammaticale eenheid.

οὐκ, ἀλλὰ Πενθέως ἡ τάλαιν' ἔχω **κάρα**.

Nee, maar ik, ongelukkige, heb **het hoofd** vast **van Pentheus**.

Euripides, *Bacchae* 1284

In woordgroepen als ὄν κατὰ θυμόν (in zijn hart, Homerus, Odyssee 1.4) en κνημῖδας ἐπισφυρίοις ἀραρυῖας (aan enkelbanden bevestigde scheenplaten, Homerus, Ilias 18.459) vormen de vetgedrukte woorden geen hyperbaton. De woorden κατὰ en ἐπισφυρίοις maken namelijk deel uit van de woordgroepen.

Hyperbool

Overdrijving.

ὁ δ' ἦλθε ταῦτόν δακρύων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς, **μυρία** δ' ὀπισθόπους
φίλων ἄμ' ἔστειχ' ἠλίκων <θ'> ὀμήγυρις.

Hij kwam naar ons toe bij de kust, met hetzelfde verdrietige lied, terwijl een **eindeloze** stoet vrienden en leeftijdsgenoten hem volgde.

Euripides, *Hippolytus* 1178-90

Litotes

De ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken.

Dat is niet helemaal het juiste antwoord.
(*De docent bedoelt dat het antwoord helemaal onjuist is.*)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιτηέων.

door dit te doen verwierf hij **niet weinig** (= *heel veel*) lof van zijn medeburgers.

Herodotus, *Historiae* 1.96

Metafoor

De vervanging van een begrip door een begrip dat daar een gelijkenis mee vertoont. Het verschil met het stilistisch begrip Vergelijking is dat bij een metafoor alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).

Hij woont in een **zwijnenstal**.

ἐς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσσην σὺ πῶς ἂν ἐκνεῦσαι δοκεῖς;

nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent,
hoe denk je eruit te kunnen **zwemmen** (= *ontsnappen*)?

Euripides, *Hippolytus* 469-470

Metonymia

De vervanging van een begrip door een begrip dat daarmee te maken heeft maar er geen gelijkenis mee vertoont.

- een abstract in plaats van een concreet begrip (**Abstractum pro concreto**)

Εὐφορβος, ὃς ἠλικίην ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd**
(= *leeftijdgenoten*)

Homerus, *Ilias* 16.808

- de naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμείραντες ὑπείρεχον Ἥφαιστοιο.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= *het vuur*).

Homerus, *Ilias* 2.426

- het materiaal van een voorwerp in plaats van het voorwerp zelf

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen dat iemand hem het leven zou benemen door **brons** (= *een speer/zwaard*) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- een deel in plaats van het geheel (**Pars pro toto**)

ἅπασα δὲ
στέγη πυκνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel
het **dak** (= *huis*) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox

Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Schrijven is schrappen.

Τεθνᾶσι κοὐ τεθνᾶσι.

Ze zijn dood en ze zijn niet dood.

Euripides, *Helena* 138

Deze opmerking betreft de tweeling Castor en Pollux, die na hun dood als sterrenbeeld aan de hemel zijn geplaatst.

Parallellisme

De onderdelen van twee of meer grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen staan in dezelfde volgorde.

Op het Centraal examen dienen de tekstelementen die het parallellisme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (a) ... (b).

Daar (a) gaat ze (b), en zoveel schoonheid (c) heb ik nooit verdiend (d). / **Daar (a) staat ze (b), en zoveel gratie (c) heb ik nooit gezien (d).**

Clouseau, *Daar gaat ze*

πραότιτα (a) μὲν **πορίζων** (b), **ἀγριότητα** (a) δ' **ἐξορίζων** (b)· **φιλόδορος** (a) **εὐμενείας** (b), **ἄδωρος** (a) **δυσμενείας** (b).

hij **levert** (a) **vriendelijkheid** (b), en **verdrijft** (a) **grofheid** (b); hij is **vrijgevig** (a) **met vrolijkheid** (b), **gierig** (a) **met ruzie** (b).

Plato, *Symposium* 197d

Personificatie

Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα **νηλεῖ** χαλκῶ

kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het **meedogenloze** brons

Homerus, *Odyssee* 11.45

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een potentiële kans

καὶ μὲν που κεῖνον περυναίεται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσι.

en de omwonenden, die om hem heen wonen, denk ik,
kwellen hem.

Homerus, *Ilias* 24.488-489

Polysyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes*

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ
πῶς νιν προσόψῃ, **καὶ** σὺ **καὶ** δέσποινα σή.

Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt,
én jij **én** je meesteres.

Euripides, *Hippolytus* 661-662

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢ εἴ τινα τριπόδων εὐχάλακων **ἢ** εἰς λεβήτων,
ἢ εἰ δὴ ἡμίονους **ἢ** εἰς χρύσειον ἄλυσσον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Punt van overeenkomst

Zie Vergelijking.

Retorische vraag	<p>Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.</p> <p>Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?</p> <p style="text-align: right;">Bill Gates</p> <p>Κακῶς πέπρακται πανταχῆ· τίς ἀντερεῖ;</p> <p>Het staat er in alle opzichten slecht voor; wie zal dit tegenspreken?</p> <p style="text-align: right;">Euripides, <i>Medea</i> 364</p>												
Tautologie	<p>Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.</p> <p>gratis en voor niks</p> <p style="text-align: center;">τὰς γὰρ ἐνθάδε θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.</p> <p>want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.</p> <p style="text-align: right;">Euripides, <i>Iphigenia bij de Tauriërs</i> 490-491</p>												
Tertium comparationis	<p>Zie vergelijking.</p>												
Tricolon	<p>Een opsomming die bestaat uit drie delen.</p> <p>Αἶρει γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ', ἐξαιρεῖ πόλεις, πίμπρησιν οἴκους·</p> <p>Zij verovert de ogen van mannen, verwoest steden, steekt huizen in brand!</p> <p style="text-align: right;">Euripides <i>Troades</i> 892-893, Hecuba over Helena</p>												
Vergelijking	<p>Een begrip wordt vergeleken met een ander begrip (met gebruik van 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).</p> <p>De vergelijking bestaat uit drie elementen:</p> <ol style="list-style-type: none">1. afgebeelde: het begrip dat met iets anders vergeleken wordt2. beeld: het begrip waarmee het afgebeelde vergeleken wordt3. tertium comparationis / punt van overeenkomst: het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen <p>De jongen werd zo rood als een kreeft.</p> <table><tr><td>afgebeelde:</td><td>de jongen</td></tr><tr><td>beeld:</td><td>de kreeft</td></tr><tr><td>tertium comparationis / punt van overeenkomst:</td><td>de roodheid</td></tr></table> <p>᾽Ως τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἱ δὲ λύκοι ὡς ἀλλήλοισ ἐπόρουσαν.</p> <p>De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden als wolven op elkaar af.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 4.470-472</p> <table><tr><td>afgebeelde:</td><td>Trojanen en Grieken</td></tr><tr><td>beeld:</td><td>wolven</td></tr><tr><td>tertium comparationis / punt van overeenkomst:</td><td>het (vol agressie) op elkaar afstormen</td></tr></table>	afgebeelde:	de jongen	beeld:	de kreeft	tertium comparationis / punt van overeenkomst:	de roodheid	afgebeelde:	Trojanen en Grieken	beeld:	wolven	tertium comparationis / punt van overeenkomst:	het (vol agressie) op elkaar afstormen
afgebeelde:	de jongen												
beeld:	de kreeft												
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	de roodheid												
afgebeelde:	Trojanen en Grieken												
beeld:	wolven												
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	het (vol agressie) op elkaar afstormen												

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller Een vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, onuitgesproken gedachten van personages en de afloop van het verhaal heeft.

Apostrofe Iemand spreekt een ding of begrip aan, of een personage dat niet bij hem of haar aanwezig is.

De alwetende verteller vertelt:

Ἐνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βίοτοιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

Dramatische ironie Een of meer personages hebben minder kennis van de situatie dan de lezer/toehoorder.

Ἄνθ' ὃν ἐγὼ τάδ', ὡσπερὶ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπῃ πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik, alsof het om mijn eigen vader ging,
de strijd aangaan, en zal ik alles in het werk stellen
om te proberen de moordenaar te pakken te krijgen.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

Oedipus zegt dit terwijl hij nog niet weet dat het inderdaad om zijn eigen vader gaat en dat hij, Oedipus, zelf de moordenaar is.

Prospectie (flashforward)

De verteller of een personage verwijst naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ **Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.**

want het was voorbeschikt **dat het slecht zou aflopen met Candaules.**

Herodotus, *Historiën* 1.8

Retrospectie (flashback)

De verteller of een personage verwijst naar eerdere gebeurtenissen.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἐπι κακὸν ἢ ὅτε **Κύκλωψ**
εἶλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen grotere ramp dan **toen de Cycloop ons met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie

Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα **μοὶ ἔγγαστε, Μοῦσα.**

(...)

θεά, θυγάτερ Διός, εἰπέ καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,

(...)

godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertelperspectief

Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo

De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Verteltijd: de tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd: de tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

Versnelling: de verteltijd is korter dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt.

Vertraging: de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:
παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie-redenering Het verdedigen van een bewering/stelling door een vergelijkbare situatie aan te halen.

ῥέει γὰρ ἐκ Λιβύης ὁ Νεῖλος καὶ μέσσην τάμνων Λιβύην, καὶ ὡς ἐγὼ συμβάλλομαι τοῖσι ἐμφανέσι τὰ μὴ γινωσκόμενα τεκμαιρόμενος, τῷ Ἰστρω ἐκ τῶν ἴσων μέτρων ὀρμᾶται. Ἰστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσσην σχίζων τὴν Εὐρώπην.

De Nijl stroomt vanuit Libië dwars door Libië heen, en loopt, zoals ik concludeer door op basis van wat er bekend is bewijzen te vinden voor wat er onbekend is, over een even lange afstand als de Donau. Want de Donau begint bij de Kelten en de stad Pyrene en stroomt dwars door Europa heen.

Herodotus, *Historiën* 2.33

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Als de Grieken worden aangevallen door de Perzen zoeken ze hulp van de Syrakusanen; maar de Atheners willen het bevel over de Griekse vloot niet afstaan:

Μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἶημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίας, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μούνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον ἀπικέσθαι τάξει τε καὶ διακοσμήσαι στρατόν.

Zo zouden we namelijk voor niets de grootste zeemacht van de Grieken bezitten, als ten behoeve van de Syracusanen wij, nota bene Atheners, afstand zullen doen van het opperbevel, terwijl we het oudste volk in Griekenland vormen, en als enigen van de Grieken geen immigranten zijn; en ook Homerus, de dichter van epen, zei dat van alle Grieken die in Troje waren aangekomen, de beste in het opstellen en indelen van het leger een Athener was.

Herodotus 7.161

Fictieve uitspraak

Het zelf onder woorden brengen van een mogelijke reactie of tegenwerping om daar op voorhand op in te kunnen gaan.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ᾧ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς: “ ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

want als wij zouden zeggen: "Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je", dan zouden zij misschien zeggen: "Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens."

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior	Alle mensen zijn sterfelijk
premissa minor	Socrates is een mens
conclusie	Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullingen voor Herodotus: Stilistische begrippen

Epanalepsis

Het verdergaan met het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...), ἐς ὃ διεξελοῦντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο.

Ἡ δ' ἔρημος αὕτη... (digressie)

Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον, (...)

(...), totdat ze, na verdergetrokken te zijn, in die woestijn aankwamen.

Die woestijn ... (digressie)

Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was**, (...)

Herodotus, *Historiën* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Aan het begin van een zin (kop) wordt een werkwoord uit het einde van de vorige zin (staart) herhaald als participium.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.

Die Candaules dus, die **werd** nu **verliefd** op zijn eigen vrouw, en doordat hij **verliefd geworden** was, vond hij dat zijn vrouw met afstand het mooiste van allemaal was.

Herodotus, *Historiën* 1.8

Aanvullingen voor Homerus:

1. Stilistische begrippen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ὥς ἔφατ', ἐν **στήθεσσι** καθαπτόμενος φίλον ἦτορ:

Zo sprak hij, terwijl hij zijn hart in zijn **borst** tot de orde riep.

Homerus, *Odyssee* 20.22

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς **μάλα πολλὰ**
πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, **die zeer veel**
zwierf.

Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὦς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεὺς περιμήκει ῥάβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων
ἐς πόντον προίησι βοὸς κέρας ἀγραύλοιο
ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβὼν ἔρριψε θύραζε,

ὥς οἱ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.

Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Ἄτρεΐδης, zoon van Atreus (*Agamemnon*)

Homerus, *Ilias* 1.7

2. Narratologische begrippen

Epitheton ornans

Een herhaaldelijk gebruikte bijvoeglijke bepaling (vaak, maar niet altijd gevormd door een enkel bijvoeglijk naamwoord) die een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijvoorbeeld een stad of een land), ongeacht de relevantie in de tekst.

Zie ook hieronder bij Formule.

Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de **snelvoetige edele** Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

Formule

Een herhaaldelijk gebruikte vaste formulering.

1. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

2. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Hem antwoordde daarna de heerser der mannen Agamemnon.

Homerus, *Ilias* 1.172

3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.

Homerus, *Ilias* 11.599

4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar antwoordde daarna" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἡμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met één (bijvoorbeeld ἄναξ ἀνδρῶν) of twee (bijvoorbeeld ποδάρκης en δῖος) epitheta ornantia.

De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden (zie voorbeelden 3 en 4).

Typische scène Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλήν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῆλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Cirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleeid om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.

3. Metrum

De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, elisie. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Verband tussen metrum en inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

terwijl hij (*Achilles*) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

De aanwezigheid van veel dactyli kan opwinding, luchtigheid of snelheid uitdrukken.

Αὐτίς ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς.

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakke.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Aanvullingen voor de tragedie

Stilistische begrippen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ἀναίνεται δὲ λέκτρα κού ψαύει γάμων,

Hij wijst **het bed** af en raakt **het huwelijk** niet aan.

Euripides, *Hippolytus* 14

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος
κλύδων ἀκούει νουθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

ἡ γὰρ πανώλης **Τυνδαρίς**, μήτηρ ἐμή,
ἐξέβαλέ μ' οἴκων

want de heel verderfelijke **dochter van Tyndareüs** (*Clytaemestra*), mijn moeder, heeft me uit huis gegooid

Euripides, *Electra* 60-61

Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Dionysus en Pentheus:

ΔΙ. Εἴφ' ὅ τι παθεῖν δεῖ: τί με τὸ δεινὸν ἐργάσῃ;

ΠΕ. Πρῶτον μὲν ἄβρὸν βόστρυχον τεμῶ σέθεν.

ΔΙ. Ἴερὸς ὁ πλόκαμος: τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.

ΠΕ. Ἐπειτα θύρσον τόνδε παράδος ἐκ χεροῖν.

ΔΙ. Αὐτός μ' ἀφαιροῦ: τόνδε Διονύσου φορῶ.

ΠΕ. Εἰρκταῖσί τ' ἔνδον σῶμα σὸν φυλάξομεν.

ΔΙ. Λύσει μ' ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

DI. Vertel wat ik moet ondergaan: wat voor ergs ga je me aandoen?

PE. Eerst zal ik die fijne lokken van je afsnijden.

DI. Mijn haar is heilig; ik laat het groeien voor de god.

PE. Daarna moet je die thyrsusstaf uit handen geven.

DI. Pak hem zelf van mij af; het is Dionysus' staf die ik draag.

PE. En we zullen je bewaken achter de tralies.

DI. De god zelf zal mij bevrijden, wanneer ik dat wil.

Euripides, *Bacchae* 492-498

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

cvte.nl

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. Centraleeindtoetspo.nl

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. Examenblad.nl

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. Staatsexamensvo.nl

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. Examenbladmbo.nl

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. Staatsexamensnt2.nl